

EMEL AKAL • Kim Hakiki Komünist?

EMEL AKAL İlk, orta, lise öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nü bitirdi. 1970'li yıllarda aktif sol politikada yer aldı. İlerici Kadınlar Derneği üyesi olarak İstanbul, Diyarbakır, Van, Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun ve Bursa illerinde örgütlenme çalışması yaptı. 1996'da ODTÜ'de sosyoloji yüksek lisansı, 2001'de Ankara Üniversitesi'nde siyaset bilimi doktorası yaptı. Boğaziçi, Muğla, Bilkent üniversitelerinde Türkiye tarihi üzerine dersler verdi. Birçok makalesinin yanı sıra *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması* (İletişim, 2011); *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* (İletişim, 2012); *Moskova, Londra, Ankara Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İletişim, 2012), *Müslüman Komünistler - Petrograd-Kazan (1917-1918)* (İletişim, 2020) ve *TKP 1918-1920: Kim Hakiki Komünist? - Portreler-Polemikler* (İletişim, 2024) adlı kitapları yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 3495 • Araştırma-İnceleme Dizisi 596

ISBN-13: 978-975-05-3768-4

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Nebiye Çavuş

DİZİN Berkay Üzüm, Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EMEL AKAL

TKP 1918-1920

Kim Hakiki Komünist?

Portreler-Polemikler

İÇİNDEKİLER

<i>KISALTMALAR</i>	9
Sunuş	11
İki farklı parti.....	19
TKP çalışmalarında terminoloji sorunu.....	21
Teşekkürler.....	24
Mustafa Suphi	25
Kafkasya 1920	45
PORTRELER	57
Bolşevik Celal Korkmazof (1877 Temirhan Şûra-1937 Moskova) (Kumuk)	59
Bakü'de "Hakiki Komünistler"	65
Dr. Fuat Sabit (Ağacık) (1887 Kemah-1957 İstanbul).....	65
Süleyman Nuri (1895 İstanbul-1966 Bakü).....	77
Trabzonlu Yüzbaşı Yakup.....	91
Dr. Fuat Sabit fraksiyonu ile Mustafa Suphi arasındaki çatışmanın kaynağı.....	97

İttihatçı Zabıtlar	99
Halil Paşa (Kut) (1882 İstanbul-20 Ağustos 1957 İstanbul).....	99
Baha/Bahaettin Sait (Biga 1882-İstanbul 1939) Abhaz.....	102
Dr. Bahaeddin Şakir (1870-1921 Berlin).....	108
Küçük Talat (Muşkara) (Mehmed Talat Muşkara) (1880-1959).....	113

Bakü'de Muallim, Müderris, Muharrir ve Münevverler	119
Ahmet Cevat (Emre) (1878 Girit-1961 Ankara).....	119
Feyzullah Sacit (Ülkü) (1882 Kırşehir-1970).....	131
Halim Sabit (Şibay) (1883 Simbir-1946 Ankara).....	137
Salih Zeki (Kuşarkov) (1883 Samsun-1940 ?).....	141
<i>TKP ve Salih Zeki</i>	145
<i>Avagyan'ın kitabındaki hatalar</i>	147

Taşkent'te Komünist Zabıtlar	153
Mülâzım Süleyman Sami veya Süleyman Tevfik (Harpüt) Sergici (doğum ve ölüm tarihi ?).....	154
<i>Rusya'daki Osmanlı subayları neden Kızıl Ordu ile birlikte hareket etti?</i>	158
<i>Süleyman Sami - Mustafa Kemal görüşmesi</i>	159
Yüzbaşı Mehmet Emin (Özler ?) (doğum ve ölüm tarihi ?).....	164
Kayserili İsmail Hakkı (1890-?).....	169
<i>İsmail Hakkı tarafından Doğu Sekreterliği'ne gönderilen rapor</i>	175

İstanbul'dan Gelen Yoldaşlar	181
Ethem Nejat (1887 Üsküdar-1921 Trabzon) (Beseney).....	181
Hilmioğlu (Arap) İsmail Hakkı (188? İstanbul-1921 Trabzon).....	185
Hilmi kızı Naciye Hanım: Hilmioğlu Hakkı'nın kız kardeşi.....	189

Polemikler:

Mariya/Meryem Suphi ve Düşün Dedikoduları	191
Mariya/Meryem Suphi.....	199
Mustafa Suphi'nin evliliği hakkında.....	201

TKP'nin Kuruluşuna İlişkin Tartışmalar	207
Türkiye Toplumsal Tarih Vakfı/TÜSTAV	212
TKP'nin Birinci Kongresi'ni yok sayma eğilimi	213
Bakü'de toplanan TKP'nin Birinci Kongresi şu nedenlerle yok sayılmaz	218
Erden Akbulut'un "sonsözü"	224
Sonsöz	229
Kim Kaldı · ATTILÂ İLHAN	235
EKLER	237
EK I Dr. Fuat Sabit Bey'in Türkiye'ye Dönüş Mektubu	239
EK II Süleyman Nuri'nin 3 Haziran 1920 Tarihinde Karabekir'e Gönderdiği Mektup	242
EK III Süleyman Nuri'nin Kongreden Sonra Alınan Türkiye'ye Dönüş Kararına İlk İtiraz Ettiği Ekim 1920 Tarihli Dilekçe	244
EK IV Feyzullah Sacit'in bir şiiri	253
EK V Ahmet Cevat Emre'nin TBMM Milletvekili Albümündeki Öz Geçmişi	56
EK VI	257
EK VIa Dr. Şefik Hüsnü'nün bir konuşmasında [...] Mustafa Suphi	257
EK VIb Dr. Şefik Hüsnü'nün Notları	261
KAYNAKÇA	265
DİZİN	275

KISALTMALAR

abç	altını ben çizdim
AİİEM	Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Enstitüsü Müdürlüğü
BDHK	Birinci Doğu Halkları Kurultayı.
BMM	Büyük Millet Meclisi
DB-1 ve 2	Dönüş Belgeleri 1 ve 2
İKG	İstanbul Komünist Grubu
İKGTKP	İstanbul Komünist Grubu'ndan Türkiye Komünist Partisi'ne. E. Akbulut ve M. Tunçay.
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
MH	Merkez Heyeti
MK	Merkez Komitesi
MUSKOM	Müslüman İşleri Komiserliği
RK(B)P	Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi
RSDİ(B)P	Rusya Sosyal Demokrat (Bolşevik) Partisi
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TBKP	Türkiye Bolşevik Komünist Partisi
THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TİÇSF	Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİT	Türkiye İştirakiyun Teşkilatı
TİTBK	Türkiye İştirakiyun Teşkilatlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi)
TKF	Türkiye Komünist Fırkası
TKP	Türkiye Komünist Partisi

TKPK	Türkiye Komünist Partisi'nin Kuruluşu, 1919-1925. E. Akbulut ve M. Tunçay.
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜSTAV	Türkiye Sosyal Tarih Araştırmalar Vakfı

Sunuş

Bu kitap 1998’de doktora tezimi yazmaya başladığımdan bu yana süren bir merak, takip, araştırma sonucunda ulaştığım tüm bilgi, sezgi ve hissiyatın bir sentezi olarak ortaya çıktı. İttihat ve Terakki üzerine çalışırken, bir siyasi aktörün izini sürerken, askerî tarih dergilerini incelerken, ATASE’de belge toplarken, Halide Edip romanı okurken ... uzun yıllar içinde bilgiler, detaylar, bağlantılar damla damla birikti.

Osmanlı Devleti’nin son demleri... Fizan’a sürülen, Paris’e kaçan veya okumaya gidenlerin, İstanbul’da Meşrutiyet’in ilanı destekleyenlerin 1908 sonrasında bir gazetede veya dergide, Türk Ocağı’nda, İttihat ve Terakki Kongresi’nde,¹ Darümuallimin veya Darülfünun koridorlarında birbirlerine değdiklerini² gördüm. Pek çok detay giderek benim için anlam kazandı. Bu çalışmanın ilk aşamasında 1900’lerin başında Dr. Şefik Hüsnü, Mustafa Suphi, Dr. Nâzım ve Dr. Bahaettin Şakir, Celal Korkma-

1 Mustafa Suphi’nin Selanik Kongresi’ne katıldığını, Dr. Nâzım’ın 15 Nisan 1921 tarihli Cavit Bey’e yazdığı mektuptan öğreniyoruz: “Mustafa Suphi’yi elbette hatırlarsın. Selanik’te in’ikad eden İttihat Terakki umumi kongresinde Anadolu’dan Murahhas olarak gelmiş ve İktisat nezaretine getirilmemiş olduğu için bilahare bize muhalif bir vaziyet almıştı” (*Tanin*, 1944: Tefrika 38 ve 39).

2 Mustafa Suphi, Halim Sabit ve Ahmet Cevat Darülfünun ve Darümuallimin ders vermektedir.

zof'un Paris'te olduğunu; Mustafa Suphi'nin İttihat Terakki Cemiyeti'nin 1911'de kamuya kapalı toplanan son Selanik Kongresi'ne katıldığını; Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Zinetullah Nusişevan ve Ahmet Cevat'ın komünist olmadan önce, 1910'lu yıllarda *Nevsali Milli*, *Türk Yurdu*, *İslâm Mecmuası*, *Sırât-ı Müstakim*, *Sebilürreşâd*, *Bilgi Mecmuası*, *Say-ü Amel* gibi dergilerde yazı yazdığını öğrenmek hayli şaşırtıcı idi.

Yeni Dünya gazetesinin Bakü sayılarının transkripsiyonunu yaptığımız sırada "İsırgan" ve "İslahi" imzalı entelektüel düzeyi oldukça yüksek yazıların sahiplerinden birinin Mekteb-i Mülkiye mezunu bir şair, diğersinin bir müderris olduğunu öğrenmem (Akal ve Çulfaz, 2022: 22, 42, 82, 104, 123), bende diğerk TKP üyelerine daha dikkatli bakmak ihtiyacı doğurdu.

Hem 1908 Devrimi'ne katılan/destekleyen, hem de 1917 Ekim Devrimi sonrasında Bolşevik olan veya Bolşeviklerle işbirliği yapan bu adam ve kadınlar kimdi? Sorular soruları kovaladı: Tek başına bir adam olarak dilini bile bilmediği bir ülke olan Rusya'da Mustafa Suphi nasıl var oldu ve kimlerle çalıştı? Kimlerle siyaset yaptı? Her taşın altından neden Celal Korkmazof çıkıyordu? İttihatçılarla komünistler neden ve nasıl aynı partide bir araya geldiler? Türkiyeli komünistler arasında neden fraksiyonlar oluştu?

Türkiye'de tarih yazıcılığı "1908 Devrimi"ni, bir devrim olarak değil son derece mütevazı bir şekilde, biraz da küçümseyerek "İkinci Meşrutiyet'in ilanı" olarak kavramsallaştırır. Halbuki egemenlik hakkının imparator-padişah-halife sultandan, yani tek egemenden alınarak anayasalı ve parlamentolu, güçler ayrılığına dayanan bir sisteme geçilmesi siyasi bir devrimdir. Osmanlı'da bu yolda on yıllarca mücadele eden, Meşrutiyet'in ilanını sağlamak için sürgün edilmeyi göze alan bir kuşak vardır. Bu süreçte yurtdışında ve İmparatorluğun dört bir yanında teşkilatlar kurulmuş, gazete ve dergiler yayımlanmış, paşalar vurulmuş, ordu isyan etmiş, Enver ve Niyazi Beyler dağa çıkmıştır.

İlham kaynağı 1789 Fransız Devrimi olan 1908 Devrimi, 1789'un sloganları olan "Liberte, Egalite, Fraternite"yi aynen

çevirdi: “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet” yani “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik”. 24 Temmuz 1908 günü Osmanlı devletinin Müslim-gayrimüslim bütün unsurları tarafından coşkuyla karşılandı, kitleler sokaklara döküldü, bayram yaptı, bir devir kapandı ve Halife Sultan’ın yetkilerinin kısıtlandığı, anayasalı ve parlamentolu bir düzene geçildi.

V.I.U. Lenin de kaleme aldığı pek çok yazıda 1908’in bir burjuva devrimi olduğunu belirterek “Genç Türk Devrimi” olarak nitelendirir.³ 1925 yılında Akaretler’de toplanan TKP’nin Üçüncü Kongresi’ne sunulan “TKP Program Taslağı”nda da bu dönem “Meşrutiyet Devrimi” ve “1908 Devrimi” olarak adlandırılır (İKGTKP, 2. cilt, 2013: 195-198). Dolayısıyla, 20. yüzyılın başında ileri bir adım olan Meşrutiyet’in ilanında belirleyici aktör olan İttihatçılığa bulaşmamış memur, münevver, müderris, muharrir, mütefekkir, siyasetçi ve zabıt neredeyse yoktur.

Meşrutiyet’in ilanından sonra ülkedeki hava tamamen değişir. 500 yıllık mutlakiyet rejiminin ve 30 yıllık Abdülhamid istibdadının ardından söz söyleme ve örgütlenme hürriyeti kitlelerce kucaklanır; 1908 sonrasında yayımlanmaya başlayan gazeteler, kurulan dernekler, sendikalar ve partiler, gerçekleşen işçi grevleri ile kısa bir süre de olsa gerçek bir liberal demokrasi yaşanmaya başlanır. “Jön Türkler”, “1908” öyle bir rüzgârdır ki, adım adım kendi siyasetçilerini, yazarlarını, ideologlarını ve siyasi akımları yaratır.

Herkes birbirini tanıyor mu?

Meşrutiyet’in ilanı sonrasında İstanbul’daki basın yayın hayatına hâkim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yayımladığı veya des-

3 V.I. Lenin, Collected Works, Progress Publishers Moscow, cilt 32, s. 147-148. Digital Reprints 2008 www.marx2mao.co, “Türk Sovyet Barışı Hakkında. Speech at a Plenary Meeting of The Moscow Soviet of Workers’ and Peasants’ Deputies” (Moskova İşçi Sovyetleri ve Köylü Milletvekillerinin Genel Toplantısı’nda Yapılan Konuşma), 28 Şubat 1921.

V.I. Lenin, Collected Works, Progress Publishers Moscow, cilt 15, s. 221-222-228. “Events In The Balkans And In Persia” (Balkanlar ve İran’daki Olaylar), *Proletary*, No. 37, Published according October 1 6 (29), 1908.

teklediği gazete ve dergilerde sayısı çok da fazla olmayan Osmanlı münevverleri yazılar yazmaktadır. Örneğin 1912'de hazırlanıp 1914'te yayımlanan meşhur *Nevsal-i Milli* adlı yıllıkta Mustafa Suphi, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit, Parvus, Ahmet Cevat, Yaşar Nezihe, Yunus Nadi vb. (Sır, 2001) gibi isimler buluşmuştur.

22 Aralık 1910'da İstanbul'da çıkan *Say ü Amel* [Emek ve Çalışma] adlı 15 günlük dergide yazan Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Zinetullah Nuşirevan henüz (Odabaşı, 2013) sosyalist bile değildir. Ancak yazılarından toplumsal duyarlılıklarının ne kadar yüksek olduğunu anlarız. 1910'lu yıllarda *Türk Yurdu*, *İslâm Mecmuası*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlürreşâd*, *Bilgi Mecmuası*, *Say-ü Amel* gibi dergilerde aynı hassasiyetlerle yazı yazan Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Zinetullah Nuşirevan ve Ahmet Cevat bir süre sonra komünist olacaktır.

Osmanlı burjuvazisinin temsilcisi olan, “Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik” sloganları ile Meclis-i Mebusan çoğunluğunu kazanıp iktidara ortak olan İttihatçılar, 1908'den sonra çözmek zorunda oldukları sorunlar karşısında şaşkına dönerler: 31 Mart ayaklanması, İtalya'nın Trablusgarp'e sömürgeci müdahalesi, Balkan Savaşı, Edirne'nin kaybı, parlamentoyu kapatan müdahale... İttihatçılar 1913'te bir darbe ile iktidarı ellerine alır ve kendileri de “müstebit”çe yönetmeye başlar. 1914'te çıkan Cihan Savaşı ile her türlü hürriyet askıya alınır.

1908'in devrimci münevverleri yazıp çizmeye devam ederken muhalif görüşler de ortaya çıkmaya başlar. Tefvik Fikret İttihatçılardan ilk kopanlardandır. Mustafa Suphi, Ahmet Ferit (Tek) 1912'de, Mustafa Kemal ve Ali Fethi 1913'te onu izler. Ama İttihat Terakki Fırkası'nın şemsiyesi altındaki Türkçü ve İslâmcı kanatlar gibi sol unsurlar da 1918'e kadar var olmaya devam eder.

Meşrutiyet'in ilanında birinci derecede etkisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara geldikten sonra uyguladığı baskı rejimi, Osmanlı İmparatorluğu'nu Birinci Dünya Savaşı'na sokma suçu işlemesi ve savaş içinde yaşanan Ermeni tehcir ve kıyımı nedeni ile Meşrutiyet dönemi hakkında olumlu bir yorum yapmak hayli problemlili hale geldi. Hele son yıllarda İttihatçı

“düşmanlığı” ideolojik bir duruşa dönüştüğü için 1908’in ne kadar önemli ve devrimci bir dönemeç olduğunu yazmak cesaret istiyor.

Osmanlı’yı “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet” sloganı ile altüst eden Meşrutiyet’in ilanından 9 sene sonra, bu kez 1917’de, “Bütün ülkelerin işçileri birleşin!” sloganıyla Bolşevik Devrimi ve Almanya’daki işçi ayaklanmaları önce Rusya’yı, sonra da bütün dünyayı altüst etti. Dünya Savaşı bütün hızı ile sürerken, bazı Osmanlı vatandaşları çeşitli nedenlerle savruldukları Rusya topraklarında işçi ve köylülerin ayaklandıklarını; sömürülen sınıfların, ezilen ulusların ve kadınların ayaklanarak yüzyıllardır onları ezen ve sömürenleri alaşağı ettiğini gördü. Ortaya şu önemli soru çıkıyor: Rusya’da gerçekleşen 1917 Şubat ve Ekim Devrimleri, Rusya’ya savrulan bazı Osmanlı vatandaşlarını 10 sene önceki heyecanları ile tekrar yan yana mı getirdi? Çünkü Rusya’nın devrimlerle sarsıldığı 1917 yılında, Sovyet Rusya’da bulunan bir kısım Osmanlı vatandaşı subay, aydın ve siyasetçinin, sosyalizm mecrasında buluştuğunu görüyoruz. 1908 Devrimi’nde “Kahrolsun İstibdat!”, “Yaşasın Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet!” diyerek yola çıkan Osmanlı aydınlarının bir kısmı, kaybettiği pusulayı bu kez “Bütün ülkelerin işçileri birleşin!” sloganı etrafında bularak komünist oldu ya da bir dönem kendilerini böyle tanımladı.

Bir yanda sınıfsız, sömürsüz, savaşız bir dünya ve tüm ulusların eşitliğini ve özgürlüğünü savunan Bolşevizm ideali, öbür yanda onları yok etmek için elinden geleni ardına koymayan dünyanın en güçlü kapitalist devletlerinin her yonteme başvurarak bu idealin hayata geçmesini engelleme çabası... Bir yanda işçi ve yoksul köylülerle büyük bir Sovyet yurdu kurmaya çalışan Bolşevikler, diğer yanda ulus devlet kurmak isteyen Tatarlar, Başkurtlar, Kırım Tatarları, Azeri, Gürcü, Ermeni, Çerkez, Ukraynalı vb. Rusya’nın tüm azınlıkları... Bir yanda Müslüman halkların milliyetçi ve Bolşevik unsurları, diğer yanda bu halkların faaliyetlerine doğrudan müdahale eden Osmanlı... Bir yanda Kızıklar, bir yanda Beyazlar... Bir yanda Bolşevikler, bir yanda milliyetçiler...